

JE LI ETNOLOGIJA ZNANOST KOJA JE ISKOČILA IZ TRAČNICA?!

Renata Jambrešić Kirin

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

U radu se raspravlja o sve težem uskladjivanju intelektualnih, profesionalnih i institucionalnih zahtjeva koji se nameću suvremenim etnologima i kulturnim antropolozima u kontekstu neoliberalnog kognitivnog kapitalizma i ideološkog revizionizma/relativizma tipičnog za postsocijalistička društva. Na primjeru dva disciplinarna "iskoraka" ili odmaka od etičke i epistemološke matrice tipične za konstruktivističku paradigmu pokazuje se u kojoj mjeri arbitrarne znanstvene kompetencije i intelektualne vjerodostojnosti više nisu svijest i savjest istraživača/autora nego pravni, administrativni i merkantilni mehanizmi vrednovanja njihovih postignuća.

Ključne riječi: kriza etnologije/kulturne antropologije, intelektualna odgovornost i etnološka ekspertiza, kontraetnografija ispitanika

Kad je konstatala kako je ideološki pritisak u komunističkoj Hrvatskoj priječio domaće etnologe da istražuju teme nacije, nacionalizma, etniciteta i međuetničkih odnosa, a ratovi iz 1990-ih prisilili ih da se bave istima i ujedno se odupru hegemonijskim interpretacijama inozemnih antropologa, Dunja Rihtman-Auguštin (1996) pledirala je za nova, društveno i politički relevantna istraživanja koja će označiti prekid sa znanstvenom tradicijom u kojoj antropolozi "ne gube političke strasti ali ih drže jasno odvojenima od svojih znanstvenih aktivnosti";² to jest založila se za (vidljivije i hrabrije) antropologe koji će uz neizostavnu autorefleksiju i intelektualni skepticizam otvarati "kritički dijalog s nositeljima moći".³ U istom članku Rihtman-Auguštin navodi i pozitivne pomake u tom smislu koje je pronašla kod autorica radova nastalih u okviru *ratne etnografije* te u knjizi Marta Baxa *Medjugorje: Religion, Politics, and Violence in Rural Bosnia* (1995). S gotovo dvadesetogodišnjim odmakom mogu se tek hipotetički zapitati kako bi rodonačelnica naše političke antropologije komentirala nedavne javne reakcije povodom "društveno angažirane" etnološke publikacije pri čemu je dio njoj bliskih etnologinja optužen za neoustaštvo, a dio za obnovu komunističke cenzure⁴ te kako bi razumjela sudbinu Marta Baxa koji se našao u središtu najvećeg europskog antropološkog skandala.⁵ Bi li recentni znanstveni pogon u kojem se zanemaruju fundamentalna, a

¹ Rad je proširen i doraden prilog panelu *Prepoznavanje krize: humanistika i etnologija između političke i tržišne instrumentalizacije te intelektualne odgovornosti* (Godišnji skup HED-a, 5. lipnja 2014.).

² Autorica je preuzela citat iz članka Roya D'Andrade. 1995. "Moral Models in Anthropology", *Current Anthropology* 36/3: 399-408.

³ Autorica citira Lydiu Sklevicky. 1991. "Profesija etnolog – analiza pokazatelja statusa profesije". U *Simboli identiteta*. D. Rihtman-Auguštin, ur. Zagreb, 45-67: 58.

⁴ Riječ je o polariziranim javnim reakcijama na zbornik *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*, urednica Jasne Čapo, Caroline Hornstein Tomić i Katicice Jurčević (2014). <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Revizija-povijesti-Ministarstvo-znanosti-sufinanciralo-zbornik-proustaskih-radova>; <http://snv.hr/vijesti/proces-koji-traje-vise-od-20-godina/> <http://www.novilist.hr/Komentari/Blogovi/Meduzemlje-Tihomira-Ponosa/Kishon-u-hrvatskoj-znanosti>; <http://objektivhr.com/index.php/aktualno/4143-mate-bai-nona-proustaka-mora-u-didovu-snu>; <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Ministarstvo-Ne-moze-mo-utjecati-na-sadržaj-zbornika>.

⁵ Znakovito je da Slobodno sveučilište u Amsterdamu nije reagiralo nakon prvih dokaza o kršenju etičkog kodeksa – falsificiranje stavki iz bio/bibliografije i fingiranje rezultata terenskih istraživanja – nego je tek pritisak javnosti i istraživačkog novinara Franka van Kolschootena (2012), autora knjige *Znanost koja je iskočila iz tračnica*, primorao upravu da preispita optužbe i etički ukori svog

potiču primijenjena i “iskoristiva” znanja te stvara kompetitivna i anti-humanistička klima razumljela kao izazov za domaću, eskapizmu i pasatizmu sklonu, etnoantropologiju? Bi li rad na podizanju ugleda i važnosti etnoantropologa kao (budućih) ekspertnih savjetnika vlasti u pitanjima migracijske politike smatrala dobrodošlim ili bi ustuknula pred oportunističkim povezi-vanjem znanstvenog i publicističkog diskursa desne provenijencije?

U vezi s drugom temom treba napomenuti da se Rihtman-Auguštin nije referirala na Baxovu knjigu u cjelini, nego na njegovu načelnu kritiku ratne ksenofobije unutar koje se povijest međuetničkih i međukonfesionalnih sukoba u Hercegovini favorizirala nauštrb povijesti mirne koegzistencije, a rat protiv (partizanske) spomeničke baštine prethodio stvarnom ratu. No umjesto Baxom ova se autorica detaljnije pozabavila jednom drugom antropologijom koja je svoj znanstveni ugled upregla u institucionalni, pravni okvir utvrđivanja povijesne istine i kriminalne odgovornosti. Riječ je o meritornoj kritici norveške antropologinje Tone Bringa kao sudske vještakinje pri Haškom sudu u slučaju konkretnog ratnog zločina u Hercegovini s kojim nije bila pobliže upoznata (Rihtman-Auguštin 2002). Bringa je tijekom 1990-ih (danas već poslovičan) imperativ društveno i politički relevantnog djelovanja antropologa ispunila više nego revnosno pa tako i ulogu sudskog eksperta za međuetničke odnose u Bosni i Hercegovini. Premda svjesna ograničenja antropološkog pristupa oslonjenog na lokalno znanje i društvenu dinamiku u određenom trenutku, Bringa nije umakla zamci uopćavanja svojih zapažanja s jednog mikro-lokaliteta, a podlegla je i pravnim “smalicama” te komentirala ratne događaje i ljude s kojima nije nikad kontaktirala. U zaključku svog rada *Haški sud i antropološka ekspertiza*, uz ponovljeno žaljenje što domaći etnolozi i folkloristi bježe od refleksije teškog nasljeđa rata, Rihtman-Auguštin podcrtava misao Nancy Scheper-Hughes kako i antropolozi koji su savršeno ovladali temeljnom epistemologijom ne moraju (etički) meritorno suditi o “svom načinu postojanja i djelovanja na ovome svijetu” (2002: 30), to jest o posljedicama svog profesionalnog djelovanja. Štoviše, antropološki je zadatak teži od sudačkog – kao znanstvenici upoznati s metodologijom i pretenzijama humanističkih i društvenih znanosti antropolozi bi trebali moći predstaviti “rašomonsku istinu” svih aktera u nekom povijesnom događaju/procesu te razumjeti društvenu poziciju, psihološku motivaciju i simboličku artikulaciju svakog člana zajednice/skupine, a u donošenju zaključaka pokazati sposobnost kritičkog reflektiranja supostojećih i “prošlih objektivacija” kao i vlastitih diskurzivnih mehanizmima objektivacije i konstrukcije “etnografske istine”. Ovaj nemali zadatak još teže pada znanstvenicima u postkomunističkim društvima gdje je sklonost društvenim mitovima, moraliziranju i “katarzičnom tumačenju” (nacionalne) prošlosti i sadašnjosti opće raširena te natkriljuje vječno sučeljene javne diskurse ljevice i desnice, liberalizma i nacionalizma / kulturnog fundamentalizma (usp. Niedermüller 1994; Čolović 2008; Czerwinski 2013).

Naravno, spekulativno rezoniranje, moraliziranje i pozivanje na mrtve autoritete znak je defetizma samozvanog arbitra koji – statusnu, intelektualnu, generacijsku i etičku – krizu etnološkog subjekta poopćava i tovari na leđa cijele profesionalne zajednice. A hrvatsku pomlađenu i diferenciranu etnološko-folklorističku scenu odlikuje izuzetna živost te afirmacija novih teorijskih i istraživačkih orijentacija koje ne zaziru od povijesne revalorizacije vlastite discipline, društveno relevantnih tema ni intelektualnog angažmana na tragu Gramscijevog zagovora subalternosti. Ne želim se, dakle, prikloniti ni paušalnim ocjenama o uzmicanju domaćih etnologa i folklorista pred izazovima društvenog i političkog trenutka niti umanjiti

značaj novih studija – od antropologije sporta, viteških igara, pamćenja, vjerskih i potrošačkih rituala do epistemološki razgranate antropologije književnosti i mrežne komunikacije.

U kratkom prilogu raspravi o krizi humanistike i etnologije između političke i tržišne instrumentalizacije te intelektualne odgovornosti želim se usredotočiti na ovaj treći “zastarjeli” pojam intelektualne odgovornosti⁶ antropologa i etnologa na primjeru dvije publikacije. Obje su proizvod radikalnih društvenih promjena uslijed kojih su (akademski i javni) intelektualci izgubili monopol na znanje i formiranje javnog mišljenja te prestali biti “mislioci s etičkim utemeljenjem” koji zagovaraju univerzalnost, moralnost i pravednost jer se od njih traži “sve jača znanstveno-tehnička stručna kompetencija unutar specifičnih problema: dakle socijalna tehnologija, a ne kritička refleksija” (Müller 2013: 16). Sažeto rečeno, uvjeti proizvodnje, prijenosa i primjene etnoantropoloških znanja u recentnom neoliberalnom kontekstu bitno su drukčiji nego prije dvadesetak ili čak desetak godina: emancipacijska dimenzija znanstvenih i obrazovnih programa više se uopće ne spominje, fundamentalna istraživanja se reduciraju na račun primijenjenih znanja u takozvanom “proizvodnom sektoru”,⁷ a od sociologa, politologa i antropologa se očekuje kreiranje javnih politika, “menadžeriranje sukoba” i ublažavanje tenzija u društvu.⁸ Općim primjedbama želim dodati i napomenu da kriza u humanistici i etnoantropologiji ne proizlazi samo iz epistemološki manjkavih, idejno dezorijentiranih ili etički neprimjerenih odgovora na izazove društvene stvarnosti – koje je uvjerljivo ilustrirao Ozren Biti – nego je često rezultat forsirane aktualnosti i političnosti antropoloških istraživanja. Kao što smo se mnogo puta uvjerali, etnografije rata, siromaštva ili modernog sužanjstva najčešće ne nude više od zornih prikaza ratnih stradanja, “socijalne patnje” i osobnih trauma. Premalo je intelektualnih proboja poput onog Davida Graebera (2013), aktivista i teoretičara koji je napisao prijelomnu studiju o povijesti dužništva i pokazao da bez novog teorijskog promišljanja temeljnih institucija zapadne kulture i kapitalističke ekonomije nema ni “radikalno-demokratske intervencije” u globalni poredak moći.

Osim etičko-političke nelagode u akademskoj kulturi, dva u uvodu spomenuta primjera ukazuju na ozbiljnu krizu konstruktivističke paradigme u etnologiji i kulturnoj antropologiji te nude dva pokušaja prevladavanja iste. Kod Marta Baxa i studije o ratnom Međugorju na djelu je konfabuliranje i prerada etnografskog materijala u skladu s teorijskim postulatima da ekstremno nasilje (ne samo u ratu) izaziva spoj nacionalizma, manipulacije vjerskim osjećajima i kulturnog fundamentalizma, dok se u zborniku *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika* konstruktivizam recentne transnacionalne paradigme u migracijskim studijima svako malo urušava pred esencijalističkim trojstvom (hrvatske) nacije-crkve-domovine što ga

⁶ Niz važnih radova o toj temi nude zbornici s međunarodnog skupa Desničini susreti – *Intelektualci i rat 1939.–1947.* (2011, 2013), a posebice *Intelektualac danas* (2014). Urednici postavljaju važno pitanje: “Je li nakon tzv. smrtni figure univerzalnog intelektualca sartreovskog tipa vrijeme za specifične intelektualce koji će, slijedeći Foucaulta, intervenirati u političkoj borbi kao znanstvenici eksperti u svome fahu. Obrazovanih je u globaliziranom svijetu inače sve više, mogućnosti njihove međusobne komunikacije sve su veće, znanje sve važnije, a sve je upitnije tko je i što je intelektualac te što je uopće moguće očekivati od njega u svijetu u kojem je i on više ili manje prepoznatljiv pojedinac na tržištu radne snage” (Roksandić i Cvijović Javorina 2014: 9).

⁷ Neka rješenja za suočavanje sa statusnom i idejnom krizom nude i sami etnolozi i antropolozi pa se tako beogradski antropolog Miloš Milenković u svom plenarnom izlaganju na posljednjem godišnjem skupu HED-a založio za povratak “realističnom pragmatizmu”, “umjerenom konzervativizmu” i “primijenjenom esencijalizmu” s osloncem na “baštinsku paradigmu” kao nositeljcu institucionalnog razvoja i udruženih istraživačkih poduhvata regionalnih etnoantropologija (2014: 6).

⁸ Uz niz članaka i rasprava objavljenih u časopisu *Zarez* tijekom 2011. godine, više o problemu vidi u tematskom bloku “Krizna humanistike” (članci i rasprave Geoffreya Harphama, Jonathana Cullera, Meaghan Morris i Monike Fludernik) koji su, uz popratne uvodne tekstove, priredile Marijana Hameršak i Renata Jambrešić Kirin (2011) u časopisu *Quorum*.

kazivači/ce, a ponekad i autorice studija, nesvjesno perpetuiraju kroz žilavu, duboko patrijarhalnu, preporodnu metaforiku. Ovaj sraz i sukob znanja i afektivnih investicija, diskursa i ideologija, imaginarne slike i iskustvenog doživljaja “egzotične prelijepe domovine” ujedno funkcionira i kao objašnjenje velikog broja neuspjelih povrataka i pokušaja integracije Hrvata u “zemlju predaka”. Narativno umijeće ocrtavanja osobnih životnih drama, nadanja i razočarenja, kao i složenog identifikacijskog pregovaranja kod osoba migrantskih i transnacionalnih *trajektorija* ovdje nadomješta konzekventno promišljanje političkog i ekonomskog projekta neoliberalne globalizacije u čijem su središtu novi migracijski procesi, ali i rad imaginarija (uključujući i onaj o zavičaju/postojbini) kao središnje “forme djelovanja, društvene činjenice i ključne komponente globalnog poretka” (Appadurai 1996: 31). Simplificirano tumačenje fenomena (jugoslavenske) političke emigracije slučajevima kršenja ljudskih sloboda u “totalitarnom komunističkom poretku” – bez i jednog relevantnog politološkog ili historio-grafskog priloga o uzrocima prisilnih i ekonomskih migracija nakon Drugog svjetskog rata i tijekom Hladnog rata – pokazuje svoj deficit upravo tamo gdje bi trebalo ukazati na razlike, a ne samo sličnosti, u problemima integriranja djece političkih (nasuprot ekonomskih) emigranata u nove hrvatske političke i gospodarske elite.⁹ Naime od antropologa bismo očekivali da objasni kulturalne, ideološke, klasne i rodne specifičnosti (ne)investiranja simboličkog kapitala “rada/trpljenja za domovinu” u profesionalnu karijeru, kao i činjenicu da su gotovo sve kazivačice govorile o svom osjećaju nacionalnog ponosa i patriotizma u terminima emocionalnog i duhovnog oslonca praćenog intenzivnim društvenim volonterskim angažmanom dočim se jedini (individualno predstavljen) kazivač profesionalno bavio politikom i sudjelovao u političkom životu u dijaspori i domovini.

No sve bi to bile uobičajene zamjerke na račun jednog prijeko potrebnog istraživačkog i izdavačkog poduhvata da u znanstvenom zborniku prostor nije otvoren za diskurs koji nije ni znanstveni rad ni životna priča (u prvom licu jednine).¹⁰ Publicističko dociranje jednog političara i “profesionalnog stratega” – s gotovim vrijednosnim stavovima, jednoznačnim odgovorima i jednostranim tumačenjima svih problema obuhvaćenih zbornikom – ismijava teorijsko-metodološke napore autorica znanstvenih priloga u zborniku da supostavljanjem novih teorijskih spoznaja i osobnih iskustava geografski, dobno, klasno i rodno diferenciranih povratnika/dolaznika iz dijaspore pokušaju odgovoriti na goruće društveno pitanje – zašto puno veći broj stanovnika napušta ovu zemlju nego što se u nju (na)vraća radi života i rada. U prilogima Marina Sopte usputna i paušalna kritika komunističkog ideološkog sustava i njegova autoritarnog režima istine prelazi u usputnu, znanstvenom tekstu neprispodobivu, zlorabu povijesti i uzdizanje ratnog zločinca iz NDH u “mirotvornu figuru” hrvatskog emigracijskog pokreta.¹¹

⁹ Etnografski komentar ove problematike lijepo je formulirala Marijeta Rajković Iveta: “Sva navedena zaposlenja i visoke funkcije pod utjecajem su politike. Svi povratnici su do sada promijenili nekoliko radnih mjesta, što je ovisilo o tome koja je stranka pobijedila na parlamentarnim izborima ili o tome što se događalo unutar stranačkih previranja u Hrvatskoj demokratskoj zajednici” (2014: 210, bilj. 17).

¹⁰ Riječ je o dvama prilogima Marina Sopte (2014a, 2014b). Prvi bismo mogli okarakterizirati kao publicističko-memoarski tekst, a drugi je bastarna forma transkribiranog potom prepričanog i preispisanog intervjua u kojem kazivač/narator miješa prvo lice jednine i prvo lice množine, svjesno preuzimajući ulogu glasnogovornika svih kanadskih emigranata.

¹¹ Riječ je pokušaju rehabilitacije Vjekoslava “Maksa” Luburića (1913-1969), zapovjednika koncentracijskog logora Jasenovac (Sopta 2014b: 103). Na taj se način, nažalost, ovaj zbornik vrijednih znanstvenih spoznaja u domeni antropologije dijaspore i migracijskih procesa priklonio dominantnom populističkom diskursu o prošlosti koji nema za cilj znanstveno relevantno suočavanje s prošlošću već “čišćenje” pojedinih ideologija od bremena povijesti i podržavanje njima bliskih suvremenih političkih opcija. Poljski kroatist Maciej Czerwinski ovako je to komentirao: “Izbor je između crnog i crvenog totalitarizma, sve ostalo – zbog nametnute logike opisanog mehanizma – nestaje i smatra se nepravovjernim. Taj spor (...) organizira jedan od najbitnijih semantičkih centara recepcije komunizma u Hrvatskoj, pa tako i općenito povijesne svijesti. To ima iznimno važne posljedice. Veći će dio hrvatskih desničarskih kodova – u ime svoje ideologije – pokušavati negirati zločine koje su počinili ustaše (npr. Jasenovac), dok će lijevčari s istim ciljem negirati zločine komunista (npr. Bleiburg)” (2013: 56).

Naravno, ne želim uspostaviti direktnu poveznicu između nizozemskog i domaćeg primjera “izdaje (kritičkog govora) intelektualca” niti reći kako je na djelu isti mehanizam zlorabe autoriteta i legitimiteta ekspertnog znanja. Namjera mi je ukazati na (ne tako rijeđak) paradoks antropološke studije koja je teorijski uzorno postavljena u makro-perspektivi – Baxova inovativna kritika vjerskog i kulturnog fundamentalizma ili inovativna primjena transnacionalne paradigme u zborniku *Didov san* – ali koja pada na zadatku njenog inherentnog povezivanja s mezo-perspektivom interpretatora i mikro-perspektivama kazivača u ime kompleksne, konfliktne i višeglasne, ali vjerodostojne slike življene stvarnosti. U Baxovom slučaju riječ je konfabuliranju iskaza i fabriciranju podataka s terena radi efekta “dramske napetosti” teorijske studije koja želi biti puno više od “dokumentarističke” ratne etnografije, a kod zbornika *Didov san* o konfliktu između zahtjevnog teorijskog okvira koji afirmira višeslojne, fleksibilne, fragmentirane, globalizirane i procesualne identitete suvremenih transnacionalnih migranata izvan fiksnih identitetskih kategorija *egzilanta*, *emigranta*, *povratnika*, *pripadnika dijaspore*, *nositelja dvojnog nacionalnog identiteta*, te većine neinterpretiranih i redaktorski “uljepšanih” životnih priča – koje odlikuje etnocentričnost i reprodukcija stereotipa – ili, kao u dva priloga Marina Sopte, svjetonazorska uskogrudnost i povijesni revizionizam. Ne bismo očekivali da nam statistika može ukazati na kratkovidnost ideološkog revizionizma/relativizma od kojeg boluje ovaj zbornik. Naime čini se da je unatoč “protuiseljeničkim naracijama” broj emigranata povratnika iz Australije i obiju Amerika za koje su jugoslavenske vlasti organizirale (besplatan) prijevoz brodovima *Partizanka* i *Radnik* između 1947. i 1949. – oko 3.000 – veći od broja svih “povratnika” iz prekomorskih zemalja koje je uspjela privući neovisna i dijaspori naklona Hrvatska od 1990. do 1997/8.,¹² a i da su statistički podaci ažurnije obrađivani.

Ako nam primjeren interpretativni okvir – poput onog kojeg su ponudile Hornstein Tomić (2014), Rajković Iveta (2014) i Čapo (2014) – uvelike pomaže razumjeti uzroke i kontekste brojnih “iznenađenja, kolizije, razočarenja i deziluzije koje se, ovisno o pojedincu, na različit način prevladavaju” (Hornstein Tomić 2014: 128), onda je nejasan stav urednica da čak četiri životne priče govore same za sebe “u namjeri da knjiga bude pristupačna ne samo znanstvenicima nego i širem čitateljstvu” (Čapo Hornstein Tomić i Jurčević 2014: 12). Jer biografska metoda u društvenim i humanističkim znanostima postoji kako bi “pomogla istraživaču da postane svjesniji opsega mogućih pravila i normi koje postoje u društvu i situacija koje neizbježno utječu na odluke i izbore ljudi u određenom društvenom kontekstu” (Šikić-Mićanović 2013: 102), a ne da bi “teške teme” približila širem čitateljstvu u narativno pitkoj “sirovoj formi”. Istraživač interpretator je taj koji “mora otkriti i konstruirati kontekst kako bi razumio i dodijelio značenja pričama” (op.cit.: 101), a taj metodološki zadatak ne mogu izbjeći ni zastupnici realizma ni konstruktivizma među korisnicima biografske metode.

Epistemološki konflikt postoji i između nosive teze (pretpostavljam da je riječ o vjerodostojnom rezultatu dugogodišnjih istraživanja) o tome kako kod većine uspješno (privremeno) udomljenih “povratnika” s otvorenim životnim skriptom, podrijetlo ili etnicitet nisu “igrali odlučujuću ulogu u odluci da se nasele u Hrvatskoj” (Čapo 2014: 241) te središnjeg “mišljenja” (kako je ovaj prilog žanrovski naslovljen) povratnika i stratega/eksperta za pitanja povratničke politike koji smatra da je najveći broj pripadnika dijaspore došao u Hrvatsku “zbog ljubavi prema domovini, (...) ljubavi koja je produkt kućnog odgoja i odrastanja uz hrvatske katoličke misije” (Sopta 2014b: 101). No konflikt nije samo konceptualne nego i

¹² Podatke o broju povratnika iz sjeverne i južne Amerike te Australije od 1947. do 1949., a prema istraživanju Stanka Suzića, navodi Grbić Jakopović (2014: 13), a podatke o povratnicima/dolaznicima iz prekomorskih zemalja u razdoblju 1990.-1997/8. donose Čapo i Jurčević (2014: 20).

epistemološke prirode jer se antropološki diskurs koji pokušava ocrtati sociopolitičke, kulturne i psihološke referentne okvire unutar kojih se odvija vernakularna "identitetska drama" povratnika/dolaznika, a s ciljem širenja horizonta interkulturalnog razumijevanja suvremenog svijeta (Hornstein Tomić 2014: 129), sudara s moralizmom populističkog rezoniranja i "biografskom pričom" koja ne može bez autoriteta majestetskog plurala (Sopta 2014b).

Konzekventna primjena transnacionalne paradigme tražila bi daljnje promišljanje političkog projekta neoliberalne globalizacije koja je "od međunarodne migracije učinila pravi dinamični pogon koji transformira svjetski politički i ekonomski poredak" (Grbić Jakopović 2014: 24) i uzrokuje "feminizaciju migracija",¹³ to jest stalnu potražnju jeftine i egzistencijalno ucijenjene radne snage koja amortizira kolaps socijalne države i socijalnih službi u razvijenom svijetu. Naime, duljina recesije te gospodarska perspektiva pojedinih kontinenata i zemalja svijeta, baš kao i društveni trendovi i životni stilovi, u većoj mjeri određuju broj i vrstu povratnika/dolaznika u "zemlju predaka" od dobro razvijenih strategija povratka. S druge strane, "hladnoća", isključivost, nedostatak solidarnosti i ksenofobija – koju ljudi socijalizirani u multikulturalnoj sredini redovito primjećuju kod svojih sunarodnjaka – nisu posljedica kontakata s novim ekonomskim imigrantima i političkim azilantima u Hrvatskoj, niti nasljeđe "komunističkog totalitarizma", nego nusprodukti ratne i poratne tranzicije. Ovdje je posebice zanimljiv disparatan doživljaj hrvatske stvarnosti tijekom 1990-ih jedne kazivačice, višekratne povratnice iz Kanade, koja na samom početku rata ima dojam da u našim selima živi "svjetski svijet" koji "čak i u selima i manjim gradovima žive europski život" (Čapo, prir.: 2014: 159), a nakon rata da je riječ o sredini "gdje postoji dojam Zapada, ali gdje su ljudske slobode i one mišljenja i pravo govora na razini mrvice iznad onoga u Africi" (op.cit.: 162).¹⁴ Ovakvi iskazi, uz mnoštvo drugih koji se odlikuju "kompleksnošću i ambivalentnošću, nejednoznačnim smjerovima i nepredvidivim ishodima" (Hornstein Tomić 2014: 127) migrantskih sudbina, jednostavno vape za antropološkim komentarom i interpretacijom koja bi ujedinila antropologiju (transnacionalnih) migracija, antropologiju postsocijalizma i političku antropologiju.

Zašto dakle konfabuliranje i ideološka "fabrikacija" te relativizacija prošle stvarnosti kao dva moguća antropološka modusa prerade statusne i etičko-političke nelagode antropološkog subjekta koji osjeća da unutar konstruktivističke paradigme ne može formulirati odgovore na sve brojnije izazove sociopolitičke stvarnosti? Kao i uvijek kad pritisak kontingentnog, empirijskog i partikularnog izazove novi epistemološki obrat, tako su nam recentni narativni, korporalni i afektivni obrat ponudili iluziju da je znanstvena koherencija stvar promjene perspektive i retoričkih strategija argumentacije. Međutim, "umijeće naracije" – koje pokazuje svoju moć i u najtrivijalnijim i u najprofinjelijim oblicima – samo je diskurzivno pribježište za one koji povijesno kompleksne, ideološki konfuzne i traumatski repetitivne priče žele pretvoriti u jasne, zaokružene i poučne pripovijesti. Sljubljuvanje "objektivnog", etnografskog i autobiografskog diskursa, koje odlikuje poststrukturalističku antropologiju, ima za posljednicu niz nepredvidivih, i žanrovski teško odredivih, ishoda. Jedan od njih je vrhunska interpretativna antropologija koja donosi i kognitivni uvid i estetski užitak i heurističku spo-

¹³ "Migracije, dakle, postaju kompleksnije, ambivalentnije, ubrzanije, diferenciranije, globalizirane. Kako rapidno raste udio žena među migrantima, govorio se i o feminizaciji migracija" (Grbić Jakopović 2014: 24).

¹⁴ Riječ je o iskazu gospođe Katarine Brozović-Bašić koja gaji intenzivne emocije za obje svoje domovine – Australiju i Hrvatsku.

sobnost oslikavanja jednog društva/svijeta u cjelini, dočim je druga krajnost gubitak granice između “vjerodostojne” etnografije i fikcionalne naracije. Naravno, tu je i cijeli niz međuproizvoda, međuprostora među kojima su etnografski roman, etnografski film, “docu-fiction”, “performativno predavanje”, ali i zbornici u kojima je na djelu “kontraetnografija ispitanka”. Riječ je o mehanizmu koji su Marcus i Fischer u knjizi *Antropologija kao kritika kulture* (1999/2003) prepoznali kao oblik “pritiska iznutra”, od strane kazivača koji antropologovoj kozmopolitskoj svijesti nameću svoje viđenje stvari nastojeći pokazati kako su “čak svjesniji od samog antropologa načina na koji sustav funkcionira” (2003: 105). Za političkog antropologa, to jest antropologa koji želi razumjeti odnose moći u društvu, kako nas je učila Dunja Rihtman-Auguštin, to znači radikalnu redukciju sposobnosti antropološkog razumijevanja načina kolektivnog postojanja i djelovanja na različitim razinama – “od onih institucionalnih, ideoloških i političkih do onih na neformaliziranim razinama života i u ljudskim privatnim prostorima” (2002: 30).

No ono što je novi etičko-politički moment u akademskom diskursu jest odgovor urednica na optužbu jednog povjesničara i novinara da su u svojem zborniku dale prostor glasnogovorniku ustaške ideologije. U tom odgovoru naime, urednice daju do znanja javnosti (i ministarstvu) da su dobro provjerile ima li “utuživih dijelova” u njihovih knjizi.¹⁵ Riječ je o interpelacijskoj gesti kojom etnolog/antropolog zapravo prihvaća prisilu prepoznavanja svoje javne uloge u (pravnim) kategorijama krivca ili “pravednika”, neutralnog promatrača ili “zainteresirane strane” te se odriče moralne samorefleksije neodvojive od uloge angažiranog promatrača i kritičara kulturnih ortodoksija i “društvenih anomalija”. Čemu još intelektualci – povrh eksperata, konzultanata, terapeuta i trenera – možemo se pitati zajedno s Hans-Peterom Müllerom (2013: 15)? Čemu čuđenje da je najcitiraniji antropolog¹⁶ jednog sveučilišta falsificirao trećinu svoje bio/bibliografije ako je suvremena akademija usmjeren na akviziciju privida/svjedodžbi (*Scheinerwerb*)? A upravo je zato, kako opominje Peter Sloterdijk (2012), sve teže dokazati razliku između autentične kompetencije znanstvenika i stručnjaka i njene obuhvatne simulacije? Gdje smo to stigli ako sami priznajemo da jamac naše intelektualne vjerodostojnosti i profesionalne korektnosti više nije svijest i savjest, nego formalni, juridički mehanizmi određivanja granice između neutralnog akademskog i uličnog govora mržnje.

LITERATURA

- Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Baud, Michiel, Susan Legêne i Peter Pels, ur/ed. 2013. “Circumventing Reality. Report on the Anthropological Work of Professor Emeritus M.M.G. Bax”. Amsterdam, 9 September 2013. http://www.vu.nl/en/Images/20131112%20Rapport%20Commissie%20Baud%20Engelse%20versie%20definitief_tcm12-365093.pdf.
- Bax, Mart. 1995. *Medjugorje. Religion, Politics, and Violence in Rural Bosnia*. Amsterdam: VU University Press.
- Czerwinski, Maciej. 2013. “Breme (post)komunizma. Hrvatski i poljski kulturni kodovi”. U *Komparativni postsocijalizam. Slavonska iskustva*. M. Kolanović, ur. Zagreb: FF press, 47-80.
- Čapo, Jasna, Caroline Hornstein Tomić i Katica Jurčević, ur. 2014. *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar.
- Čapo, Jasna. 2014. “Cijeli svijet je moj. Ibrazovani australsko-hrvatski državljani u eri globalne mobilnosti”. U *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 221-244.

¹⁵ Dijelovi odgovora urednica preneseni su u članku Tihomira Ponoša: “Ministarstvo: Ne možemo utjecati na sadržaj zbornika”. *Novi list*, 26. ožujak 2014. <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Ministarstvo-Ne-mozemo-utjecati-na-sadrzaj-zbornika>.

¹⁶ Svojedobnu veliku citiranost Baxovih teoretičnih, zanimljivo pisanih i “fantastičnim” etnografskim materijalima potkrijepljenih studija obrazlaže činjenica da su one tematizirale sve bitne strukturne probleme modernih zapadnih društva u posljednjih četrdeset godina: prva studija se tako bavila spregom korupcije, kriminala i političkih interesa u jednom anonimnom irskom gradiću, druga je tematizirala utjecaj svjetovnih vrijednosti i navika na religijske rituale i hodočašća u neimenovanom nizozemskom samostanu, a treća prepletom rata, nacionalizma, krvne osvete i religijskih praksi u Medjugorju.

- Čapo, Jasna i Katica Jurčević. 2014. "Povratak kao dolazak. Migracijski procesi i transnacionalni prostori". U *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 15-41.
- Čapo, Jasna, prir. 2014. "Dvostruki povratak. Od Australije do Hrvatske i natrag. Razgovor s gospodom Katarinom Brozović-Bašić". *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 147-173.
- Čolović, Ivan. 2008. *Balkan. Teror kulture*. Beograd: XX vek.
- Graeber, David. 2013. *Dug. Prvih 5 000 godina*. Zagreb: Fraktura.
- Gričić Jakopović, Jandranka. 2014. *Multiplikiranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: FF Press.
- Hameršak, Marijana i Renata Jambrešić Kirin, ur. 2011. "Križa humanistike". *Quorum* 27/1-2: 276-345.
- Hornstein Tomić, Caroline. 2014. "'Ovdje sam vječno Švabica'. O izgradnji identiteta u kontekstu migracijskih procesa". U *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 109-131.
- Kolfschooten, Frank van. 2012. *Ontspoorde wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores*. Amsterdam: Uitgeverij De Kring.
- Marcus, George E. i Michael Fischer. 2003. *Antropologija kao kritika kulture*. Zagreb: Naklada Breza.
- Milenković, Miloš. 2014. "Povratak 'dvorskoj nauci'?". U *Godišnji skup HED-a. Prepoznavanje kulture: između konstrukcija, značenja i reprezentacija. Knjižica sažetaka*. Zagreb, 5. i 6. lipnja 2014., 6.
- Müller, Hans-Peter. 2013. "U misiji koja se smanjuje – čemu (još) intelektualci?". U *Desničini susreti 2013. Intelektualac danas: Program rada / Sažeci izlaganja*. Zagreb: FF Press, 15-17.
- Niedermüller, Peter. 1994. Politics, Culture and Social Symbolism. Some Remarks on the Anthropology of Eastern European Nationalism". *Ethnologia Europaea* 24: 21-33.
- Rajković Iveta, Marijeta. 2014. "'Čuo si da je Hrvatska kao raj!' Između mašte i stvarnog života: Hrvati iz Argentine u Zagrebu". U *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 195-220.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1996. "A National Ethnology, its Concepts and its Ethnologists". *Ethnologia Europaea* 26: 99-106.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2002. "Haški sud i antropološka ekspertiza. Jedna tužna priča o folkloru". *Narodna umjetnost* 39/2: 9-32.
- Roksandić, Drago i Ivana Cvijović Javorina, ur. 2014. *Intelektualac danas: Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2013*. Zagreb: Filozofski fakultet; Plejada. (Biblioteka Desničini susreti, sv. 10).
- Sloterdijk, Peter. 2012. "Doktor Ako i doktor Ali". *Treći program Hrvatskog radija* 81/82: 37-40.
- Sopta, Marin. 2014a. "Prinos kanadskih Hrvata stvaranju i obrani Republike Hrvatske". U *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 77-95.
- Sopta, Marin. 2014b. "Potreba strateškoga planiranja povratka. Mišljenje povratnika Marina Sopte" (prir. Jasna Čapo). U *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo, C. Hornstein Tomić i K. Jurčević, ur. Zagreb: IEF; Institut Ivo Pilar, 97-107.
- Šikić-Mičanović, Lynette. 2013. "Using Biographical Research to Understand Experiences of Crisis among Homeless People in Croatia". *Etnološka tribina* 43: 99-109.

Is Ethnology Science that is Derailed?

Summary

This paper discusses the increasingly more difficult harmonization of intellectual, professional and institutional requirements imposed on today's ethnologists and cultural anthropologists in the context of neoliberal cognitive capitalism and ideological revisionism / relativism typical of the post-socialist society. Based on two disciplinary "derailed cases" or detachments from the ethical and epistemological matrix typical of the constructivist paradigm it aims to show the extent to which consciousness and conscience of the researcher/ author are no longer arbiters of scientific competence and intellectual credibility but legal, administrative and mercantile mechanisms for evaluating their achievements.

Key words: ethnology/anthropology in crisis, intellectual responsibility and ethnological expertise, informants' counter-ethnography